

Torjunta ja vaistotoiminnat

■ Osmo Tammisalo

Esittelin *Tieteessä tapahtuu* -lehdessä (5/2012) evoluutiopsykologian ja Edvard Westermarckin näkemyksiä sukusiitoksen välttämisestä. Petter Portin kysyy tähän liittyen tärkeitä tarkennuksia (*Tieteessä tapahtuu* 6/2012): mitä käyttämäni ilmaus ”käänteinen leimautuminen” tarkoittaa ja miten se eroaa psykoanalyttisesta ”torjunnasta”?

Kuvasin termillä käänteinen leimautuminen (*reverse imprinting*) sitä vastenmielisyyden tunnetta, jota varhaislapsuuden läheisyys synnyttää siskoihin ja veljiin, isiin ja tyttäriin sekä äiteihin ja poikiin, jos nämä ajattelevat keskinäistä seksiä. Kuten todettua, maailmalla ilmiötä kutsutaan Westermarck-efektiksi. Kyse on luonnonvalinnan suosimasta taipumuksesta, joka on suojannut esivanhempiamme sisäsiitoksen haitoilta. (Yleensä leimautumisella tarkoitetaan joidenkin lintulajien poikasten taipumusta seurata emoaan kuoriutumisen jälkeen. Jos muna on siirretty haudottavaksi vieraan lajin pesään, kuoriutuva poikanen saattaa leimautua kasvattiemoonsa niin, että kasvettuuaan aikuiseksi se pyrkiiikin parittelemaan vain kasvattilajinsa edustajan, ei oman lajinsa kanssa. Käyttämäni ”käänteistermi” pyrki siis tämän kankeahkon analogian avulla valaisemaan insestiversion luonnetta.)

Psykoanalyysi sen sijaan esitti, että insestikiellot tuottaisivat ”torjunnan” eli insestisten halujen puutteen. Alalla siis biologian vastaisesti spekulointiin, että ihmiseltä löytyisi luontainen halu insestiin, joka sitten kulttuuristen kieltojen voimalla työnnetään alitajuntaan. Tämä ei muistuta etäisestikään Westermarckin teoriaa sukupuolisesta aversiosta ja siihen liittyvästä rankaisuhalusta, joiden takana, kuten todettua, on runsas empiirinen todistusaineisto.

Psykoanalyttinen ajatus alitajuntaan *torjuntaista traumaista* on taas eri asia. Siinäkin on kyse epätasällisesta ja tästä syystä vaikeasti kumottavissa olevasta teoriasta. Voidaan myös

kysyä, miksi ihminen olisi varustettu torjuntamekanismeilla, joka saa hänet torjumaan tai unohtamaan eloonjäämisen kannalta tärkeitä, vaikkakin traumaattisia tapahtumia. Evoluution olettaisi pikemminkin suosivan niitä, jotka ovat hyviä muistamaan tuskallisia tapahtumia. Ahdistuksen avulla pystymme välttämään vaarallisia paikkoja, tilanteita ja henkilöitä. Freudilainen ajatus, että luonto antoi meille hälytysignaalin (muiston herättämä ahdistus) ja sitten laittoi hälytykselle vaimentimen (torjunta), jotta emme kärsisi hälytyksen tuomasta epämu-kavuudesta, on yksinkertaisesti epäjohdonmu-kainen. Lisäksi vaikka vaimentimen esitettiin suojaavan ihmistä, se piti kuitenkin psykoanalyysin mukaan terapialla poistaa. Toisin sanoen, vaikka luonto tuotti suojamekanismin muistojen traumaattisuutta vastaan, psykoanalyttikko ei nähnyt ongelmia tämän suojan tuhoamisessa. Traumateoriaa voidaankin pitää malliesimerkinä ”hyvästä” terapeuttisesta teoriasta, lähes liikeideasta: sekä traumaattiset muistot että niiden torjunta vaativat hoitoa.

Vaistoista Portin sanoo olevansa taipuvainen ajattelemaan, että niitä ei tavata ihmisellä lainkaan. Kyse on tietysti vaiston, vaistomaisen ja vaistonvaraisen määritelmistä. Mikäli termeillä tarkoitetaan lajille sisäänrakennettuja tai synnynnäisiä taipumuksia johonkin lajille tyyppilliseen ja yleiseen käyttäytymiseen, ihmisellä voidaan sanoa jopa olevan enemmän ja monimutkaisempia vaistoja kuin muilla eläimillä. Portinkaan tuskin pitää ihmisvauvaa tyhjänä tauluna, jolla ei ole vaikkapa nisän imemiseen liittyvää vaistoa. Ja jos myönnetään, että simpanssiserkuillamme on vaistoja, pitäisi pystyä perustelemaan, miksi ja miten ihminen olisi vaistonsa kadottanut. Ihmisen yliverlainen oppimiskyky ei suinkaan ole poistanut tarvetta vaistonkaltaisille valmiuksille, vaan oppiminen päinvastoin pitkälti nojaa niihin. Oppiminen olisi siis mahdotonta ilman joukkoa ennakkokä-

sityksiä siitä, mikä on oppimisen arvoista. Jopa ihmisen moraalitunteiden kirjoa ja valmiuksia moraaliseen käyttäytymiseen voidaan pitää vaistonkaltaisina reaktioina, jotka saattavat vastata jopa silmän rakenteen mutkikkautta.

Vaiston tai vaistonvaraisen määritelmä on kaikesta huolimatta häilyvä. Kaikissa ominaisuuksissa on kyse synnynnäisyyden asteesta, ei joko tai -ominaisuudesta. Siksi koko termi ei monissa tapauksissa ole mielekäs, käyttäytymistä kun ei voida selkeällä tavalla jakaa opittuun ja synnynnäiseen. Voidaan toki sanoa, että jotkin ominaisuudet ovat synnynnäisempiä kuin toiset, mutta synnynnäisetkin piirteet – anatomisista piirteistä vaistotoimintoihin – vaativat

aina tiettyjä ympäristötekijöitä kehittyäkseen. Esimerkiksi ihmisen kielikykyyn kuuluu joukko synnynnäisiä valmiuksia, jotka muilta lajeilta näyttävät puuttuvan. Silti kielen oppiminen vaatii, että lapsuusympäristössä puhutaan jotakin kieltä. Tietyn kielen, vaikkapa suomen, oppiminen taas vaatii, että ympäristössä puhutaan juuri tätä tiettyä kieltä. Suomen oppiminen on siis vähemmän synnynnäistä kuin ylipäätään kielen oppiminen. Kielikyvyn universaaliuden vuoksi on perusteltua puhua kielivaistosta mutta ei suomenkielenvaistosta.

Kirjoittaja on helsinkiläinen tietokirjailija ja vapaa tutkija.

TIETEELLISTEN SEURAIN VALTUUSKUNNAN TOIMISTO MUUTTAA

Tieteellisten seurain valtuuskunnan toimisto, jossa hoidetaan valtuuskunnan taloushallinto, julkaisu- ja verkkopalvelut sekä tieteellisten kirjallisuuden kansainvälinen vaihto, muuttaa viikolla 8.

Kaikki yksiköt ovat asettuneet uuteen paikkaan maanantaina 25.2.2013.

**Uusi osoite on
Snellmaninkatu 13, 00170 Helsinki**

Puhelinnumerot ja sähköpostiosoitteet säilyvät entisinä.

Huom! Muuton takia verkkosivut eivät toimi lauantaina 23. ja sunnuntaina 24. helmikuuta 2013.

Tiedeakatemian neuvottelukunta, Tiedonjulkistamisen neuvottelukunta ja Tutkimuseettinen neuvottelukunta muuttivat samaan osoitteeseen jo tammikuussa. Muuton jälkeen valtuuskunnan yksiköt Tiedekirjaa ja Tieteiden taloa lukuun ottamatta ovat samassa rakennuksessa.